

La vaca esquerpa de l'Albera

Tothom admet que hi ha una vaca autòctona de l'Albera, però no se sap segur quants ramats en queden, ni si és una raça diferent o més d'una, ni si són races genètiques unides per una forma de pasturatge determinada pel clima i el paisatge d'aquest indret.

A les Alberes, aquest tros de Pirineu aïllat de la resta pel coll del Portús i que toca a mar, les vaques pasturen deixades de la mà de Déu enmig de boscos d'alzines sureres, roures, bruc, argelaga i fins i tot faig. Són vaques magres i baixetes que es mouen en estat semisalvatge, s'alimenten d'herba, però també de brots i fulles tendres de faig i de tota mena de matolls i sotabosc. Fan totes soles una petita transhumància que les fa baixar per sota els set-cents metres els mesos d'hivern per tornar a pujar a principi de primavera a les cotes més altes. Veuen molt poc el vaquer i s'han acostumat al terreny rost; són, per tant, més àgils que no les seves germanes pirinenques, acos-

tumades als prats, i també són menys sociables: són vaques esquerpes.

La ramada de la Maçana. A la reserva natural de la Maçana, dins la part de l'Albera que pertany al municipi turístic d'Argelers de la Marenda, hi pastura una ramada d'uns cent caps de bestiar, propietat de Gerard Oms, veí del petit nucli del Rimbau, un poblet de quaranta-cinc habitants dins el terme de Cotlliure. Algunes de les vaques d'aquest ramat responen a la morfologia de la vaca fagina, encara que Oms no acaba de saber segur quines són fagines i quines no ho són. Tot i això, explica: "En som guardades dues per a l'Associació Porta de les Alberes, promoguda per

l'Ajuntament d'Argelers, que vol fer una mena de parc amb espècies autòctones com tortugues, ocells rapinyaires i aquestes dues vaques que jo els vendré. Però seran de les roges, perquè de les negres, les més pures, jo no en tinc pas cap; abans sí que n'havia tingudes".

La Maçana, la reserva natural més antiga dels Països Catalans, ocupa unes 300 ha a la capçalera del riu del mateix nom, a una altura que va dels 600 metres als 1.150. Formada bàsicament per una fageda antiquíssima, amb arbres vells de més de tres-cents anys, és record viu del paisatge mediterrani pre-glaciari i conté moltes espècies endèmiques de fauna i flora que han interessat els científics al llarg de les centú-

ries. Un dels primers testimonis escrits de l'atracció que ha exercit i exerceix aquest bosc vallespirenc entre els naturalistes, el va deixar el botànic de Lluís XIV, Joseph Piton de Tournefort, a final del segle XVII, segons que consta als arxius de l'Abadia de Vallbona, a tocar de la reserva.

Oms, el vaquer de la Maçana, que ha rebut dels seus avantpassats els drets de pasturar dins l'espai protegit, assegura que hi ha tres tipus de vaca de les Alberes, descrites els anys 50 pel veterinari d'Espolla, Lluís Mascort. Oms les esmenta començant per la més antiga, que seria la "vaca negra"; una segona variant coneguda per la "vaca fagina" (rogenca o color palla amb les mucoses rosades) i una tercera varietat procedent de diversos creuaments amb suïsses, gascones, xaroleses, llemosines i brunes del Pirineu. Però Gerard Oms dubta de si tothom pensa en la mateixa cosa quan parla de la "vaca de l'Albera", també coneguda per "vaca fagina". Per si no hi havia prou confusió, encara introdueix un nou terme: la "vaca maçanesa".

"Mireu, l'any 1868 surt un estudi que parla d'una raça de vaques caracteritzades per la rusticitat i la poca alçada (uns 120 cm), que podia ser descendent de la roja del Pirineu"... Oms es refereix als comentaris sobre aquesta espècie bovina que fa un tal L. Durand en un butlletí aparegut a mitjan segle XIX, amb un apartat titulat "Un mot sur l'espèce bovine du Département", que fa la descripció d'una suposada varietat de vaca característica del bosc de la Maçana.

Fagines i calloles. L'interès per aquesta raça bovina ha arribat també a la costa. Joseph Travé, que gestiona l'Associació d'Amics de la Maçana des del Laboratori Aragó de Banyuls, va recollir, en un informe de l'any 1985, les conclusions a què havien arribat tres estudiants de la Universitat de Tolosa de Lengadoc, a partir de l'observació i el seguiment duts a terme sobre

el terreny, de la ramada de Gerard Oms. L'estudi, a més de fixar-se en l'alimentació i en les variacions d'altitud en què es movia el bestiar, segons els mesos de l'any, es proposava de determinar les varietats de vaca que hi havia al ramat de la Maçana. Finalment van dividir el centenar llarg de bèsties en tres grups: dotze caps, entre fagines i calloles (terme utilitzat pels ramaders de la banda septentrional de l'Albera i que fóra sinònim de fagina o designar-ne només una variant), aquestes dotze les ajuntava sota el nom comú de "maçaneses veritables"; un sol cap de la variant "negra" i tota la resta, procedents de creuaments amb suïsses i gascones. De totes maneres, la descripció que fa Travé

da, i per tant de baix rendiment carni. Aquests creuaments continus són la causa principal de la progressiva disminució dels exemplars genèticament més purs i dels dubtes actuals sobre quines són les característiques morfològiques que distingeixen aquestes vaques de la resta. De totes maneres, és ben clar que l'alimentació i la forma de pasturatge, gairebé del tot a lloure, unifiquen tots els exemplars de vaques de la contrada.

Però la vaca negra, d'aspecte pelut i banyes molt obertes (el vaquer de la Maçana només en tenia un exemplar quan es va fer l'estudi esmentat i avui ja no en té cap) seria l'autèntica de l'Albera, la més primitiva, puix que sembla provat que va sobreviure

L'Ajuntament de la Jonquera ha instat a la Generalitat i a la UE a ajudar als ramaders per preservar aquesta antiga raça.

de la "vaca fagina" s'aparta una mica de la més comuna, car parla d'un "animal de color beix amb el morro i voltant dels ulls rosats". Això podria portar a un equívoc, que Travé mateix recull en el seu estudi: la varietat de vaca que al sud anomenen fagina, al Vallespir es considera gascona. Això hauria fet que des del sud s'hagi magnificat el nombre de fagines que hi ha als ramats del nord i a l'inrevés.

Se sap que cap el 1930 es va introduir un mascle gascó i el 1940 un mascle suís dintre el ramat estudiat al Vallespir i que de cap a cap dels anys s'han fet més creuaments per millorar la qualitat i quantitat de la carn d'un bestiar que és magre i de poca alça-

a una forta epidèmia de febre aftosa que hi va haver el 1774 i que va delmar tot el bestiar boví de Catalunya Nord. L'estudi aparegut l'any passat a la revista nord-americana *Genetics and Molecular Biology*, fet per J. Jordana, J. Piedrafita, X. Carré i Anna Martell, confirma científicament l'existència d'una raça de vaca autòctona de l'Albera, dividida en dues varietats: la negra (la que és genèticament diferent de tota la resta de vaques d'Europa) i la roja o vaca fagina (que, tot i ser genèticament igual a la bruna del Pirineu, ha adquirit unes característiques morfològiques pròpies i s'ha convertit en un ecotip de la raça pirinenca, per la diferència de clima, alimentació i sistema

de la vaca negra, d'aspecte pelut i banyes molt obertes (el vaquer de la Maçana només en tenia un exemplar quan es va fer l'estudi esmentat i avui ja no en té cap) seria l'autèntica de l'Albera, la més primitiva, puix que sembla provat que va sobreviure

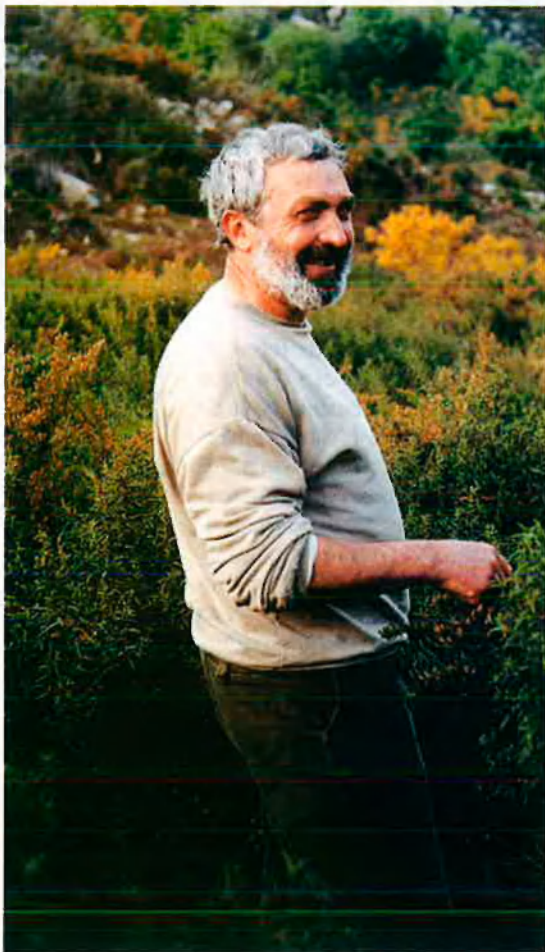
RAMON ERRA

Laboratori Aragó de Banyuls, des d'on treballa l'Associació d'Amics de la Maçana. Aquí se'n fan estudis de la vaca autòctona de l'Albera.

Dreta, vinyes al
vesant nord de
l'Albera.

A sota,
Gerard Oms,
vaquer de La
Massana

pastora que predomina a la serra de l'Albera).

Al sud de l'Albera. Joan Budó, membre de la junta del Parc Natural de l'Albera (Alt Empordà), és una de les persones que des de la Jonquera lluiten per preservar i estendre aquesta "única raça catalana de vaca" que queda i explica que durant anys, i encara avui, la gent de l'Albera n'ha dit vaca fagina, de totes dues varietats; també confirma que com que el rendiment econòmic és més baix que no pas el d'algunes altres races, "els ramaders sempre han mirat de creuar-les amb brunes i gascones, tot i que l'experiment no ha tingut gaire èxit". La problemàtica, doncs, és igual a les dues bandes de la frontera. Budó també és al darrere de la moció presentada per l'Ajuntament de la Jonquera instant la Generalitat i la Unió Europea a donar ajuts als ramaders per preservar aquesta raça tan antiga. Però, si és poc rendible en carn, la pregunta és de saber si té cap avantatge que en faci interessant el manteniment i l'expansió.

Per Budó la resposta és clara, a part el valor evident quant a biodiversitat que significa mantenir una raça autòctona catalana, hi ha avantatges que n'aconsellarien l'expansió: "és molt més econòmic d'alimentar, com sigui que no li calen pastures d'herba sola, ans pot menjar fulla de faig, bruc i de certs matolls, de manera que contribueix a mantenir més net el sotabosc".

Però, de moment, la Unió Europea, per comptes d'ajudar-lo, ja ha perjudicat, ni que sigui indirectament, el pasturatge tradicional de les Alberes. Si més no, això creu Gerard Oms quan parla, amb un deix d'enyorament, de l'Esquellada, l'aplec anual dels ramaders de la serra:

"Abans ens trobàvem cap a final de juny ramaders de totes dues bandes de la frontera i ajuntàvem tot el bestiar en un orri. Els canviàvem els collars i les esquelles i ho aprofitàvem per vacunar-los. L'Esquellada era una autèntica festa que feia que molta gent vingués a veure-ho. Les vaques, com que són molt esquerpes, les havíem de

lligar amb una corda a les potes per poder-les tenir travades. Però el prefecte no n'era gaire partidari. Ara, a més, com que els ramaders hem de viure de les subvencions europees, i aquests volen els papers el 15 de juny, no hi ha temps per a la festa. Ara cada ramader ajunta les seves per marcar-les, vacunar-les i canviar-les les esquelles, si convé, però ja no fem festa ni tradició..., ja fa tres o quatre anys que no ho fem”.

La vaca del faig. Sobre l'origen de la paraula *fagina* també hi ha teories diverses, que coincideixen a una banda i altra de la frontera. N'és una la que equipara “fagi” a “salvatge”. Joan Budó, des de la Jonquera, posa com a exemple la fagina, que és un dels noms amb què és conegut el gorja-blanc; el terme es devia aplicar a les vaques per recalcar que eren “salvatges”. En el mateix sentit, però amb un exemple diferent, Gerard Oms diu que un gat fagi és un gat salvatge o de bosc, “per tant, una vaca fagina seria una vaca boscana”. L'altra teoria, en la qual tornen a coincidir Oms i Budó, vindria de l'origen llatí de la paraula faig (*fagus*, genitiu *fagi*): per tant, la vaca fagina seria “la vaca del faig, la que viu a les fagedes”.

Vingui d'on vingui el nom, la vaca de l'Albera, l'única raça catalana autòctona que ha perviscut de llarg a llarg dels segles, perilla de desaparèixer. Els pocs ramats que en queden a la Jonquera i a Espolla, al vessant empordanès, i el ramat de Gerard Oms, juntament amb un o dos més que hi deu haver entre Argelers i Sureda, al vessant del Vallespir, necessiten protecció i ajuda per estalviar als propietaris la necessitat de buscar rendiment en creuaments amb races diverses. La idea, que fa temps que travessa el Portús com manxades intermitents de tramuntana, és de revifar aquesta vaca esquerpa de les Alberes, que de tan esquerpa fins i tot es resisteix a una classificació clara i entenedora per a tothom.

Ramon Erra

Universitat d'Estiu de Gandia

TEMPS VISQUIT
TEMPS PER VIURE

Del 17 al 28 de Juliol, 2000

INFORMACIÓ I MATRÍCULA: www.cerav.org TEL 96 302 87 63 / 96 395 95 15

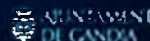
ORGANITZEN:

VEGETARIAN FARMACIA

VEGETARIAN FARMACIA

COL·LABOREN:

